

Kjøbenhavns Guldsmedelaug

Kjøbenhavns guldsmedelaugs ældste skrå stammer fra 1429 og blev udstedt af kong Erik VII af Pommern og dronning Philippa med tilslutning fra lensmanden på Københavns slot, Eske Brok og Københavns råd, til Sanct Loye Gilde's kompagni i København, bestående af seks navngivne guldsmede, hvoraf Evert Lyning antages at være laugets første oldermand¹. Skråen var affattet på plattysk. Skråen var den første kongegivne skrå til et laug i København. Der er kendskab til to tidligere skræder givet til laug i København, bagernes skrå fra 1403 og skræddernes skrå fra 1415, men begge skræder må antages givet af Københavns Borgmestre og råd med tilladelse fra Roskildebispens².

Skråen indeholdt 33 artikler, hvoraf 5 beskæftigede sig med laugsbrødrenes opførsel både i og uden for laugets, 12 med forholdet mellem laug, mestre, svende og lærlinge, 5 med de udførte arbejder, 2 med forholdet til kirken samt regler for begravelser, 5 med regler for laugets ledelse og 4 med uddannelsesforhold. Der var ingen krav til hverken svendeprøve eller udfærdigelse af mesterstykke, og skråen synes ikke at fastlægge nogen fast grænse mellem læredrenge og svende, ligesom den ikke gav regler for uddannelsens varighed. Både mestre og svende synes at have deltaget i laugets møder og stævner.

Fig. 1. Kjøbenhavns Guldsmedelaugs skrå fra 1429. Skråen blev skrevet på en 132 cm lang strimmel pergament syet sammen af to stykker. Artiklerne var ikke nummererede, men overgangen til ny artikel markeredes med rød farve (Københavns Stadsarkiv).

Skråen fastslog indledningsvis, at guldsmedene under strafansvar skulle forarbejde lødigt sølv og godt guld, ligesom der fastsattes regler for prissætningen. Det fremgik ikke, hvad lødigheden skulle være, regler herom udstedtes først af kong Hans i 1491, men da det var det nære forhold til møntvæsnet, der i 1491 affødte bestemmelsen, har det formentlig også tidligere betydet, at arbejderne har skullet være udført i en lødighed, så de har kunnet udmøntes. Straffen for overtrædelse skærpedes kraftigt ved

¹ De seks guldsmede var Evert Lyning, Oluf, Malstorph, Johan Brandt, Anders Regenstein og Markvardt. At skråen også blev givet af dronning Philippa skyldes formentlig, at det var hende, der havde varetaget forsvaret af København året før med hjælp af bl. a. håndværkerne mod hanseaternes flådeangreb, medens kong Erik kæmpede i Holsten (Københavnersølv, 1979, p. 7).

² Ordlyden af bagernes skrå kendes ikke, men Kjøbenhavns Skrædderes Skraa må antages konciperet af laugets selv og godkendt af Roskildes biskop og Københavns borgmestre og råd (Nyrop II, 1977, p. 30 pp).

gentagelse, med bortvisning fra byen ved overtrædelse tredje gang. Der måtte ikke udføres arbejder i uædle metaller, og forfalskninger skulle angives for loven.

Laugets ledelse skulle varetages af en oldermænd, eller to oldermænd hvis der var mere end 10 guldsmede i lauget, og der var pligt for guldsmedene til at deltage i valget af disse. For at blive optaget i lauget og dermed blive mester skulle en svend eje fem mark lødigt sølv, værktøj for en mark, have to ærlige mænd til at borge for sin vandel samt skænke en tønne øl, en mark voks, lys og bægre til lauget. Endvidere skulle han have virket et år som svend i København.

Ved ansættelse af en læredreng krævedes det, at denne var ægte født, ligesom der skulle betales en afgift på en tønne øl til lauget; blev denne afgift ikke erlagt inden 12 uger, skulle der yderligere bødes voks til en værdi af fem mark.

En svende måtte ikke udføre arbejde for sig selv hverken uden eller med sin mesters viden, og ingen mester måtte uden godkendelse lokke en anden mesters svend til sig. Forsømte en svend sit arbejde, skulle oldermændene udpege to mestre til at afgøre sagen, og den, der ikke rettede sig efter deres afgørelse, måtte forlade lauget.

Omgangsformen i lauget blev fastlagt gennem udførlige regler med bøder for at trække kniv, ”spilde” øl på hinanden, bruge ukvemsord som ”horeunge” eller starte slagsmål. Uoverensstemmelser skulle først søges løst i lauget, inden de kunne indklages for magistraten.

Relationerne til kirken blev fastlagt gennem forbud mod at arbejde på Sct. Loyes dag, på hvilken dag både mester og hans kone skulle gå til sjælemesse. Fejringen af helgenen skulle dog indledes med en fælles gildesdrik aftenen før³. Ligeledes var der fastsat regler for, at afdøde mestre, guldsmedehustruer og -enker skulle følges til graven. Døde en svend, der havde tjent redeligt, skulle også han følges til graven med samme ceremonier som en mester.

Skråen kan forekomme relativt grov i sin regelfastsættelse, når den vurderes i forhold til laugets senere skræer, hvilket blandt andet ses af reglerne for opførsel i lauget. De mange regler om opførsel kan dog være udformet med den bagtanke at skaffe lauget indtægter. Den næste skrå, der blev givet af Kong Hans den 27. oktober 1496, fremstod væsentlig anderledes. Denne skrå indeholdt 29 artikler, hvori en væsentlig del af indholdet fra den første skrå blev gentaget, men der fandtes betragteligt flere regler for arbejdets udførelse, disses rette lødighed samt stemping, medens der var væsentligt færre regler for laugsmedlemmernes rette opførsel ved møder og stævner. Oldermændene skulle nu udpeges af borgmestre og råd. En læredreng skulle være i lære i 5 eller 6 år, og en svend skulle have tjent i København 1 eller 2 år, før han kunne indstille sig til mesterprøve. Som mesterstykke skulle svenden i oldermændens hus udfærdige 3 arbejder, nemlig en kalk, et kors, en ring med sten og et beslag eller ring til et brystsmykke eller bælte. Da der nævnes mere end tre muligheder, må det antages, at der har været en form for valgfrihed. Lærlinge og svende skulle være ægte fødte. Der fastsattes regler for enkers fortsættelse af mandens metier, og sønner af mestre og døtres ægtefæller skulle kun erlægge halv afgift ved optagelse i lauget⁴. Forholdet til kirken var væsentligt, der skulle ved optagelse i lauget betales for afholdelse af en messe til ære for Sct. Loye, og til voks og afholdelse af et festmåltid, og der skulle overværes messer og ofres både af mestrene, deres hustruer og svende på årligt fastsatte dage, ligesom afdøde medlemmer af lauget skulle følges til graven⁵. Uenighed skulle søges afklaret i lauget.

³ Gildesdrikken var et ritual, hvor drikkegildet indledte fejringen af en begivenhed.

⁴ Der kendes ikke døtre, der på tidspunktet blev guldsmede. Der er tale om døtre, der giftede sig med en guldsmedesvend.

⁵ Lauget havde på tidspunktet eget alter i Frue kirke viet til Sct. Eligii (Sct. Loye). Altret omtales første gang 1496 og modtog et afkast på 15 pund korn og 3 mark sølv om året). Da der var billedstormere blandt laugets medlemmer, må anvendelsen af altret antages at være ophørt senest i forbindelse med stormen på Vor Frue kirke 3. juledag 1530 (Bøje I, 1979, p. 79). Altret har muligvis også været benyttet af smedelaugget (Danmarks Kirker, København I, 1945, p. 36 pp).

Opretholdelse af den rette lødighed var et problem, så Kong Hans havde 5 år tidligere, i 1491, udstedt faste regler herom. Den rette lødighed sattes til 14 ¼ lod med mulighed for udsving på 1 quint pr. mark, hvilket svarede til møntens lødighed, og arbejderne krævedes stemplet med mesterens og byens mærke. Oldermændene skulle hver 14. dag prøve guldsmedenes arbejder og kontrollere såvel inden- som udenlandske guldsmedes arbejder på markederne. Bestemmelsen kunne tyde på, at udenlandske arbejder i hvert fald i et vist omfang blev faldbudt af kræmmere og andre både i forbindelse med markeder, men formentlig også mere generelt. Guldsmedene fik også mulighed for at arbejde i ikke ædle metaller, men arbejderne skulle tydeligt stemples som værende sådanne. Problemerne med at opretholde rette lødighed og tilladelsen til at arbejde i ikke ædle metaller skal ses i lyset af, at der var tale om en tid, der var fattig på ædle metaller, da de europæiske miner fra slutningen af 1300-tallet var ved at være udtømte, og det var svært at skaffe forsyninger fra andre områder. En større fornyet tilgang af ædle metaller kom først efter Amerikas opdagelse, hvor rigdommene efter en periode begyndte at flyde til Europa i store mængder⁶.

Af skråens 29 artikler beskæftiger de 5 sig med laugets forhold, 7 med lødighed, 7 med uddannelse, 2 med kirkelige forhold, 7 med forholdet mellem laug, mestre og svende, medens laugsbrødrenes opførsel nu kun omtales i 1 artikel.

Laugene konciperede ofte selv udkastene til skråerne, og faktisk kendes hvad der formentlig var guldsmedelaugets udkast til skråen fra 1496. Det indeholdt yderligere 2 artikler, der dog ikke blev stadfæstede af kongen. Den første af disse artikler forbød alle kræmmere at sælge tilvirket sølv på gaden, i boder eller på markeder. Den anden omhandlede det forhold, at en mester uden at vide det kom til at købe stjålet sølv eller guld. Han skulle i så fald have lov til at beholde det i modsætning til skråens bestemmelse om, at det uden erstatning skulle gives tilbage til den oprindelige ejer⁷.

Fig. 2. Vor Frue kirke i København blev den 27. december 1530 stormet og helgenbilleder og anden udsmykning fjernet. Blandt billedstormerne var de to københavnske guldsmede Anders Haagensøn og Peder Madsen. Her billedstormere på tysk træsnit udført omkring reformationen af Erhard Schön.

I Rigsarkivet findes en særlig redaktion af de københavnske guldsmedes laugsskrå fra 1496. Den er udarbejdet efter reformationen og indeholder en del ændringer af 1496 laugsskråen. Ændringerne

⁶ Day, John: "The Question of Monetary Concentration in late Medieval Europe", Nordisk Numismatisk Årsskrift 1981, p. 15. Day beskæftiger sig udover med faldet af ædle metaller i den europæiske minedrift, med årsager til mønters forsvinden, men uden at nævne en væsentlig – guldsmedenes anvendelse af metallet.

⁷ Håndværkets Kulturhistorie I, 1982, p. 171; Københavns Stadsarkiv, Guldsmede 22.2.

fokuserede på fjernelse af enhver forbindelse til den katolske kirke samt på nedsættelse af bødestørrelserne⁸. Der var billedstormere blandt laugets ni guldsmede, så der har formentlig været stærke kræfter, der hurtigt efter reformationen ønskede at gøre op med den katolske tid, hvorfor et revideret sæt laugsartikler blev udarbejdet⁹. Der har enten været tale om et udkast til nye laugsartikler udarbejdet med henblik på at opnå konfirmation af kongen eller magistraten, eller en revision af laugsskråen fra 1496 foretaget af laugets selv efter reformationen.

Sandsynligheden taler for det sidste, for den 19. januar 1545 blev guldsmedelaugets givet en række artikler af borgmestre og råd i København efter ansøgning og angiveligt efter Christian III's mundtlige ønske. Ordet ”skrå” anvendes ikke, og dokumentet adskiller sig væsentligt fra de tidligere skrår. Artiklerne var ikke udtømmende, som de tidligere laugsskråer havde været, idet disse havde givet et fuldstændigt regelsæt for laugets virke. Der var kun tale om 8 artikler, og der henvises flere gange til regler, der fandtes i den tidligere skrå, men som ikke var indeholdt i artiklerne. Vendingen ”som foreskrevet står” anvendtes flere gange, uden at reglerne var nævnt.

Den første af de 8 artikler gjorde laugets til et lukket laug, idet den fastsatte antallet af guldsmede i København til 10. Samtidig bestemtes at ingen guldsmed måtte holde mere end 2 svende. Nye guldsmede kunne kun optages i laugets, når en guldsmed døde. Nye laugsmedlemmer skulle være ægte fødte, have lærebrev og have tjent 1½ til 2 år hos 1 eller 2 københavnske mestre. Endvidere skulle de gøre mesterstykke, nu bestående af et drikkebæger, en ring med sten og et beslag eller en ring til et brystsmykke eller bælte.

Læredrenge skulle udlæres i 5 eller 6 år, eller hvad der kunne opnås enighed med mesteren om. Reglen om læretidens længde var formentlig forårsaget af, at det var blevet almindeligt, at mestre krævede penge for at uddanne læredrenge, eller hvis der ikke forelå betaling da til gengæld at forlænge læretiden; der kendes eksempler på læretider på op til otte år. En svend måtte kun ansættes, hvis han havde lærebrev.

Enker måtte alene fortsætte virksomheden år og dag, men kunne gifte sig med en svend, hvorefter han kunne optages i laugets, efter at han havde udført mesterstykke. Hvis enken ikke giftede sig med en svend, kunne en datter gifte sig med en guldsmedesvend, og han kunne da optages i laugets ligeledes efter at have gjort mesterstykke. Hvis en søn ønskede at overtage faderens plads, havde han dog forrang frem for nogen svend.

Oldermanden skulle hver 14. dag eller mindst en gang om måneden gå rundt til guldsmedene og påse, at de udførte arbejder havde rette lødighed – ellers ville han selv blive idømt bod. Hvis nogen falbød udenlandske arbejder, der ikke havde den rette lødighed, skulle oldermanden sammen med fogeden inddrage disse. Som eksempel på færdigfremstillede varer kendes guldringe lavet i Lübeck og udbudt i Danmark¹⁰.

Der var således ikke tale om indførelse af det forbud mod handel med guld- og sølvvarer, som guldsmedene havde ønsket indført i 1496-skråen, men dog en stramning af reglerne. Den egentlige begrundelse for udstedelse af artiklerne har formentlig været et ønske fra guldsmedene, der har forsøgt at sikre sig økonomisk gennem begrænsninger på antallet af guldsmede og svende. Dette bestyrkes af, at artiklerne også skærpede kravene til svendenes læretid, før de kunne blive mestre, ligesom reglerne for enkeres fortsættelse af mandens metier strammedes.

Af de 8 artikler omhandlede 3 laugets forhold, 2 lødighed, 2 uddannelse, medens 1 beskæftigede sig med forholdet mellem laug, mestre og svende. Der var således mere tale om en række supplerende

⁸ Nyrop II, 1977, p. 449 pp.

⁹ Bøje I, 1979, p. 79.

¹⁰ Knie-Andersen, 2006, p. 108.

artikler, der strammede reglerne, end om en ny laugsskrå. Artiklerne har skullet betragtes i kombination med den tidligere skrå, og ønsket om at fjerne tilknytningen til kirken taler for, at det har været den efterreformatoriske udgave af 1496 skråen, der henvistes til. Guldsmedelaugget kan have haft egne vedtægter, hvoraf de manglende regler har fremgået, men sandsynligheden taler for den første antagelse.

Christian II havde i 1515 påbudt alle guldsmedene i de købstæder på Sjælland, hvor de ikke var talrige nok til at have eget laug, at "have deres tilflugt til" guldsmedene i København¹¹. Det synes dog ikke at være sket, for i 1532 talte laugget kun 9 københavnske mestre, og artiklerne fra 1545, der gjorde laugget til et lukket laug for kun 10 mestre, forhindrede optagelse af udenbys mestre. Christian II's rigslove var blevet kendt ugyldige efter hans afsættelse, hvorfor den udstedte forordning måske på samme måde har været antaget uden virkning.

Den 16. juli 1608 udstedte Christian IV en ordinants og skrå ikke alene givet til guldsmedene i København, men gældende for guldsmedene i alle købstæder. Udstedelsen skete med billigelse af rigsrådet og var forårsaget af, at sølv, der anvendtes til skattebetaling, ofte kun holdt en lødighed på 13, 12½ eller 12, hvilket påførte rentekammeret store tab.

Skråen og ordinanten fastslog først, at guldsmedene ikke måtte arbejde på landet eller på adelens godser, men kun i København og købstæderne. Byernes borgmestre og råd skulle for 3 år udpege en guldsmed til at fungere som oldermand. Han skulle have bystemplet i forvaring, og arbejder, der var fremstillet i byen, skulle forsynes med mesterens stempel og af oldermanden påføres byens. Var der kun 2 eller 3 guldsmede i byen, skulle den ene fungere som oldermand. Var der kun 1 guldsmed, skulle denne selv påføre bystemplet.

Fig. 4.6. Det første stempel med tre tårne fra København 1608.

Stemplet blev formentlig islået af oldermanden Jacob Ther Borch, hvis stempel ses til højre; størrelse 2:1 (Bøje, 1979, p. 68 og 83).

Forarbejdet sølv skulle holde en lødighed på 13 ½, inden for 1 quintes nøjagtighed, og der måtte ikke påføres mere lodning end nødvendigt, da dette havde en lavere lødighed.

Lærlinge skulle være ægte fødte, og de skulle forsynes med lærebrev efter udstået læretid, men dennes længde defineredes ikke. Hvis en svend ville være mester, skulle han have vandret i 2 år og kunne fremlægge bevis for at være ægte født, samt vise pas og lærebrev og i løbet af 3 måneder gøre mesterstykke i oldermandens hus bestående af 1 sølvskål i drevet arbejde, 1 guldring med sten og 1 signet med skjold og hjelm.

Fig. 3. Det første porcelæn, der kom til Danmark, betragtedes som værende så sjældent, at det ofte indfattedes i sølv. Indfatningen skyldtes dog også, at skålen ikke havde hanke. Wan-Li-skålen fra o. 1600 er indfattet i sølv stemplet af guldsmed Jacob Ther Borch og med københavnermærke fra 1608. Jacob Ther Borch var laugets oldermand 1614-17. Det hører således til det ældste kinesiske porcelæn, der kom til Danmark, og er samtidig den ældst bevarede sølvgenstand, stemplet med det tretårnede københavner-stempel (Nationalmuseet).

¹¹ Nyrop, 1885, p. 29.

For optagelse i laugget måtte kun betales 1 gylden i henhold til recessens bestemmelser. Svende måtte ikke lave eget arbejde, og ingen måtte huse bønhaser eller svende, der lavede arbejde for egen regning. Den, der gjorde spektakel i laugshuset, overfusede laugsbrødre og -søstre eller drog sværd og kniv, skulle bøde. Den i anciennitet yngste mester skulle fungere som laugstjener og videregive oldermændens meddelelse om indkaldelse til møde eller stævne, hvortil alle der ikke er lovligt forhindrede skulle give møde. Ingen måtte forlade en forsamling i utide. Når en mester eller hans kone afgik ved døden skulle laugsbrødre og -søstre følge til graven, med mindre de var lovligt forhindrede. Kræmmere og andre måtte ikke indføre udenlandsk fremstillede arbejder, og guldsmedene måtte ikke arbejde i uægte metaller. Ingen måtte købe stjålet guld eller sølv, men erhvervede en guldsmed i god tro sådant til reel pris, skulle købet nok være forbrudt, men guldsmeden skulle ikke straffes.

Skråen indførte en gardeinordning for guldsmedene i København, og samtidig indførtes gardeinordninger i tre købstæder i kongeriget, nemlig i Odense, Ribe og Aalborg¹². Gardeinordningerne synes dog kun at være kommet til at fungere i København og Odense¹³.

Skråen og ordinansen indeholdt i alt 28 artikler, hvoraf 5 beskæftigede sig med lødighed, der formentlig var den egentlige grund til dens udstedelse, 6 med laugenes forhold, 1 med kirkelige forhold, 7 med uddannelse, 3 med opførsel og 6 med forholdet mellem laug, mestre, svende og lærlinge.

Christian IV's skrå og ordinans er interessant, da den blev udstedt kun fem år før, kongen i juni 1613 påbød afskaffelse af alle laug. Forsøget blev dog opgivet, og gennem forordningen af 10. december 1621 om håndværksdreng og svende blev der atter skabt mulighed for tilstedeværelsen af laug. Skråen og ordinansen fra 1608 har dog formentlig som hovedbudskab haft påbudet om opretholdelse af den rette lødighed frem for som guldsmedeskrå at udstikke generelle regler, hvorfor den formentlig har været gældende hele perioden, for den synes uden genudstedelse også at have været gældende efter 1621. Denne opfattelse bestyrkes af, hvad der ikke tidligere har været påvist, at der den 8. april 1646 afsagdes dom i Kongens Retterting under kongens tilstedeværelse, hvor der som lovgrundlag anvendtes guldsmedelaugets privilegier artikel 11, d.v.s. artikel 11 i skråen og ordinansen fra 1608¹⁴.

Den 12. august 1668 fik de københavnske guldsmede en ny skrå givet af Københavns Præsident, borgmestre og rådmænd. I modsætning til magistratens artikler fra 1545 var der her tale om en fuldstændig skrå, indeholdende 19 artikler givet direkte til det københavnske guldsmedelaug. Af disse beskæftigede 4 sig med laugets forhold, 4 med lødighed, 1 med laugsbrødrenes opførsel, 3 med

¹² Bøje I, 1979, p. 68, fremhæver, at en gardeinordning først blev indført i København i 1676. Det er dog næppe korrekt. Enten har møntgardeinen eller formentlig oldermændene i København fra 1608 varetaget kontrollen med opretholdelse af den rette lødighed, indtil et gardeinembede oprettedes. Der kendes årstalsmærker med Københavns 3 tårne fra en række år før 1676, startende med 1608. Da der er en vis overensstemmelse mellem de fundne årstalsstempler og oldermændenes tiltrædelsesår, kan dette tale i retning af, at det har været oldermændene, der har fungeret som gardein. Tilsvarende forhold kendes fra Norge. Christian IV oprettede også gardeinembeder i Christiania (Oslo) og Bergen, men der tiltrådte ikke gardeiner før i det følgende århundrede, for Christianias vedkommende i 1719. Oldermændene synes at have fungeret som gardein og også her synes der at være sammenfald mellem oldermændenes tiltrædelsesår og årstalsstempler.

¹³ I Odense var det Augustinus Møller, der tillige var møntgardein, som i 1608 udpegedes til gardein. Gardeinen i København begyndte fra 1676 at slå eget mærke (til 1988); indtil 1852 forsynedes arbejderne tillige med zodiactegn, for det tidspunkt hvor betalingen for prøvningen var faldet.

¹⁴ Kongens Retterting, dom 5848 den 8. april 1646 (Dombog 46, Fol. 66 V-70 R). Borckart Rolufsen havde sagsøgt borgmestre og råd i København, da disse havde underkendt en bytingsdom, der gav ham ret til at beholde en sølvkande, som han havde modtaget som betaling, selv om denne var stjålet. Rettertinget frikendte borgmestre og råd. Artikel 11 i laugsskråen nævner eksplicit, at stjålet sølv skulle afleveres, men hvis modtageren var i god tro, skulle han ikke straffes.

uddannelse og 7 med forholdet mellem laug, mestre, svende og drenge. Reglerne om begravelser var udgået, og der fastsattes ikke nogen regler om læretidens længde. Det nævnes, at skråen gives som revision af Christian IV's ordinans og skrå af 16. juli 1608 under forudsætning af hans majestæt kongens godkendelse.

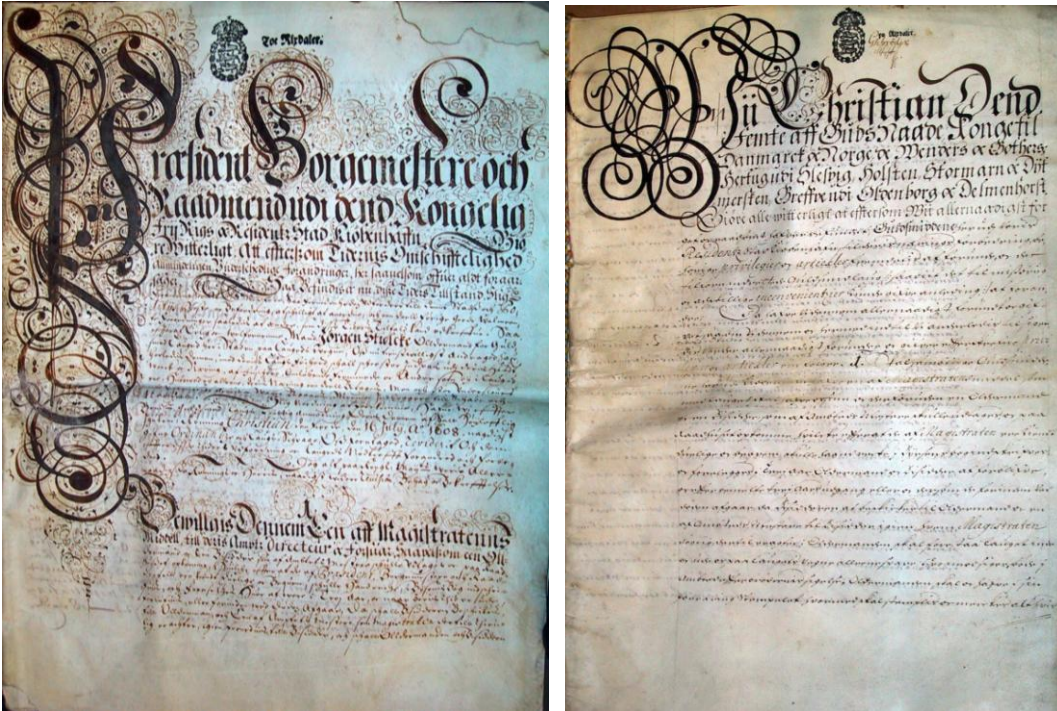

Fig. 4. Vidisse af Christian IV's skrå fra 1608 og Christian V's fra 1673 (Københavns Stadsarkiv).

Godkendelsen trak imidlertid ud, men den 24. februar 1673 gav Christian V en ny guldsmedeskrå, der må betragtes som en approbation af magistratens skrå af 12. august 1668. De to skrår var tilnærmelsesvis ens. Enkelte artikler var slået sammen i skrån af 24. februar 1673, medens en artikel fra 1668-skrån var delt, og der var tilkommet en enkelt artikel. Skrån indeholdt 20 artikler, hvoraf 6 beskæftigede sig med laugets forhold, 3 med lødighed, 3 med uddannelse, 1 med laugsbrødrenes opførsel og 7 med forholdet mellem laug, mestre, svende og drenge. Regler for begravelser var stadig udgået, og der fastsattes ej heller regler for læretidens længde, men derimod regel for at svenden efter at være udlært skulle have været på valsen i tre år og have tjent som svend i København i et år, inden han kunne gøre mesterstykke. Mesterstykket skulle udføres i oldermændens hus og bestod af en sølvskål i drevet arbejde, en ring med sten og et signet med skjold og hjelm.

Enker kunne fortsætte metieren, og der var lempelige regler for optagelse af en svend, som giftede sig med en enke eller en guldsmededatter, samt for guldsmedesønner der søgte optagelse i lauet. Lauget skulle holde en skriver, der skulle indføre alt i laugets protokol herunder til- og afgang af lærlinge og svende. Den i anciennitet yngste mester i lauet skulle virke som laugsbud.

Sølv skulle holde en lødighed på $13\frac{1}{2}$, og guldsmedene måtte hverken forarbejde eller sælge arbejder i uædle metaller. Hvis købmænd hjemtog juveler, skulle de gives i kommission til at sælges af guldsmedene. Guldsmedene var forpligtigede til at stemple deres arbejder, og oldermændene skulle kontrollere lødigheden og islå sit stempel, når lødigheden var fundet korrekt.

Det var forbudt mestre og svende at arbejde på landet eller på herregårde, og der skulle slås ned på bønhaser og fuskere. Den nye artikel, der var kommet til, beskæftigede sig med sværdfegere (våbensmede) og hattestaffere (hattemagere), der fik forbud mod selv at importere guld og sølv fra

Hamborg. De skulle i stedet lade arbejderne udføre hos stadens guldsmede, og guldsmedene skulle stemple disse.

Skråen var indholdsmæssigt en fortsættelse af de tidligere givne skråer, der dog gennem årene havde gennemgået en udvikling med bortfald af regler som f. eks. at følge brødre til graven, ligesom de mange regler om laugsbrødrenes opførsel efterhånden indskrænkedes til en enkelt regel om god opførsel og straf for at trække kniv i lauet. Et indholdsmæssigt skifte skulle derimod forekomme i en ny guldsmedelaugsskrå udstedt af Christian V få år senere i 1685. Denne skrå markerede en ændring af laugsvæsnet. Medens skråen fra 1673 indholdsmæssigt var den ventede approbation af magistratens skrå fra 1668, var der sideløbende foregået et arbejde med fornyelse af laugsvæsnet, hvilket gav sig udtryk i de forskellige håndværks skråer, der begyndte at komme fra 1682 – og altså i 1685 guldsmedenes. Christian V's guldsmedeskrå af 7. november 1685 til Københavns Guldsmedelaug var således et led i en generel fornyelse af laugenes skråer. Skråen indeholdt 24 artikler. Det særlige ved skråen var, at den faktisk indeholdt tre regelsæt. For det første var der tale om en skrå til Københavns Guldsmedelaug. For det andet var der tale om et paradigme for skråer til guldsmedelaug i købstæderne, hvad enten sådanne skråer blev givet af den pågældende købstads magistat, som i Århus, eller om skråen blot adopteredes af det pågældende laug, som i Odense. Endelig indeholdt skråen regler for stempling af sølv af de guldsmede, der arbejdede i købstæder, hvor der ikke fandtes guldsmedelaug. En efterfølgende pludselig forekommende anvendelse af årstalsstempling af guldsmede i byer uden laug som f. eks. Nakskov, Assens, Kalundborg og Ribe som vist i Bøje II, 1982, viser, at reglerne - i hvert fald i et vist omfang - blev fulgt af guldsmede i købstæder uden laug.

Laugene i provinsen modtog således ikke mere kongelige skråer. Dette blev overladt til købstædernes magistrater efter det opstillede paradigme. Der blev dog udstedt selvstændige skråer til guldsmedelaugene i Christiania (Oslo) og Trondhjem, henholdsvis gældende for guldsmedene søndenfjelds og guldsmedene nordenfjelds.

Skråen indeholdt 24 artikler, hvoraf 7 beskæftigede sig med lødighed. De første skråers regler om ”god opførsel” var helt udgået. Der var 9 artikler om laugets forhold og 1 artikel om begravelser. Endelig var der 5 artikler om uddannelse og 2 artikler om forholdet mellem laug, mestre og svende.

En række regler var gentagelser fra tidligere skråer, men der var sket en opstramning og klarificering af disse. Ingen måtte nedsætte sig som guldsmed, før han havde taget borgerskab og indskrevet sig i lauet. Og for at beskytte guldsmedenes næring blev det forbudt ”inden- eller udenlandske mestre, købmænd, hatstaffere, sværdfege, bønhaser, omløbere, jøder eller andre” at faldbyde udenlandsk forfærdiget guld og sølv. Kun guld- eller sølvvarer, der var lavet i København med henblik på at faldbydes, måtte udbydes. Tilsvarende måtte udenlandske købmænd ikke faldbyde juveler i København; sådanne skulle gives i kommission til de københavnske guldsmede at udbyde.

Oldermanden skulle vælges for tre år ad gangen af magistraten efter indstilling, og han havde til opgave at føre en liste over laugets medlemmer og udpege fire guldsmede, der sammen med underfogeden skulle forfølge bønhaser. Denne regel var et klart ønske fra laugene, der så det som deres opgave at forfølge bønhaser og fuskere. Det var dog ikke altid helt let at identificere bønhaser, for der var en række personer, der havde opnået tilladelse til at udøve håndværk uden for laugene (eller som i visse tilfælde laugene havde fået påbud om af kongen at optage, selv om de ikke opfyldte kravene). Hertil kom at kongelige håndværkere, når de ikke virkede for kongen, samt visse militærpersoner, som f. eks. Holmens folk, havde tilladelse til at arbejde ved siden af deres militære arbejde. Også afdankede soldater kunne opnå tilladelse til at udøve et håndværk, ligesom soldater i perioder ved siden af deres militære metier havde tilladelse til at arbejde som uorganiserede svende.

Skråen lagde megen vægt på reglerne om fastsættelse af den rette lødighed, og om hvordan gardeinen skulle prøve denne, og hvad han skulle have i betaling. Sølv skulle opretholde en lødighed på 13½, og guldsmeden skulle stemple arbejdet, og gardeinen skulle ligeledes stemple alle arbejder, der vejede over 5 lod, med Københavns bymærke med årstal. Guld skulle tilsvarende stemples af både guldsmed

og guardein, og der skulle påføres et D for Dukat guld eller et C for Krone guld. Guldsmedene i købstæder uden guardein skulle iså eget mærke, bymærke samt årstalsmærke.

Guldsmedene fik lov at beholde sølv eller guld, som de uforvarende var kommet til at erhverve, selv om dette måtte være stjålet, hvis de var i god tro og ikke havde haft grund til at være i ond tro.

Der fastsattes regler for læretidens varighed, nemlig 4 år, og hvis læredrengen ikke var tilstrækkelig udlært efter udløbet af perioden, skulle dette vurderes af oldermanden. Arbejdstiden fastsattes til fra klokken 6 om morgenen til klokken 7 om aftenen om sommeren og fra klokken 6 om morgenen til klokken 9 om aftenen om vinteren. Svende skulle udføre deres mesterstykke i oldermandens hus, og svenden skulle, forinden han kunne blive mester have virket i 4 år som svend inden- eller udenlands. Hvis han skulle være mester i København, skulle han forinden have tjent 1 år som mestersvend der. Mesterstykket skulle nu bestå af almindeligt sølvservice i drevet arbejde, en emaljeret guldring forsynet med en gennemsigtig sten og et brystsmykke af guld med stene.

Svendene skulle betale 6 skilling om ugen til en bøsse, som oldermanden og altgesellen (svendenes "oldermand") havde nøgler til. Ved sygdom eller eventuelt dødsfald skulle midler tages fra denne bøsse, hvis svenden ikke selv havde midler.

Enker kunne fortsætte metieren ved hjælp af en svend og lærlinge, så længe hun var ugift og forholdt sig ærligt. Lærlinge, der var under uddannelse på tidspunktet for guldsmedens død, måtte ikke forlade enken, hvis hun fortsatte metieren.

Døde en mester, dennes hustru, barn, svend, dreng eller pige skulle de følges til graven af så mange medlemmer af laugget, som oldermanden skønnede og tilsagde. Bøder, som laugget oppebar, skulle gemmes i laugets bøsse og anvendes til fordel for laugsmedlemmerne eller deres efterladte, når der var brug for det.

Udfærdigelsen af guldsmedenes skrå var et led i den systematisering af laugsskråer, der blev gennemført i slutningen af 1600-tallet. I perioden fra 1682 til 1690 udstedtes omkring 30 skråer, hvor de forskellige erhvervs skråer indholdsmæssigt svarede til hinanden, bortset fra specifikke regler for de enkelte håndværk som f. eks. guldsmedenes lødighedsbestemmelser. Skråudfærdigelsen skal ses i sammenhæng med det omfattende kodificeringsarbejde, der gennem flere år havde fundet sted i forbindelse med udfærdigelsen af Danske Lov, der blev udstedt i 1683. Skråerne, også guldsmedenes, indeholdt generelle henvisninger til tidligere udstedte væsentlige forordninger såsom forordningen af 23. december 1681¹⁵ og forordningen af 6. maj 1682¹⁶. Endvidere henvistes til forordningen af 26. januar 1683¹⁷.

Laugsreformen skabte stabile og faste regler for laugenes forhold, og statsmagten ønskede ikke ændring af reglerne. En ansøgning fra guldsmedenes oldermand herom blev således afslået i 1707¹⁸. Men ligesom laugene i England, hvor de tabte deres betydning i 1700-tallet og i Frankrig, hvor laugene endeligt afskaffedes i forbindelse med den franske revolution, begyndte laugene i Danmark at miste deres betydning fra midten af 1700-tallet. Fra slutningen af det 18. århundrede kom laugsvæsnet i modstrid med de voksende krav om næringsfrihed, der førte til indførelsen af næringsfriheden i 1857.

¹⁵ Forordningen af 23. december 1681 om laugene udi købstæderne i Danmark og Norge fastslog hvilke laug, der måtte eksistere og skærpede magistraternes tilsyn med disse.

¹⁶ Forordningen af 6. maj 1682 om håndværkssvende og drenge i købstæderne bestemte de rettigheder og pligter, svende og lærlinge havde.

¹⁷ Forordningen af 26. januar 1683 om de der sælger gods eller varer foreskrev, at personer, der handlede med juveler, perler, guld, sølv og andet, skulle have tilladelse hertil i form af attest fra magistraten.

¹⁸ Københavns Stadsarkiv, Guldsmede 22.

Dette ændrede helt laugenes forhold, og Københavns Guldsmedelaug overgik fra at være en håndværksinstitution til en frivillig faglig sammenslutning.

Den nye Næringslov af 1857 havde givet mulighed for, at laugene kunne fortsætte som faglige sammenslutninger, og Christian IX stadfæstede den 16. marts 1864 lovene for Guldsmedelaugene i København. Guldsmedelaugene havde søgt om denne stadfæstelse under henvisning til § 25 i Næringsloven af 29. december 1857, der hjemlede laugene ret til at bestå. Laugets formål ændredes dog nu til at vedligeholde og fremme enighed og sammenhold inden for faget samt til at forvalte laugets formue og eventuelle legater til fordel for laugets medlemmer, deres enker og ugifte døtre.

De tidligere medlemmer af laugene fortsatte uændret som medlemmer af det nye laug, og optagelse af nye medlemmer i laugene skete ved anbefaling af to medlemmer og ballotering. For at blive medlem krævedes 2/3 af de afgivne stemmer. Tidligere frimestre kunne ikke optages i laugene. Laugene lededes af en bestyrelse bestående af en oldemand, der var valgt for 3 år samt 4 bisiddere. En guldsmed ansattes som laugsbud.

Bestyrelsen kunne disponere over 2 pladser i "Stiftelsen for Gamle Haandværksmestre og deres Enker i trange Kaar", samt forskellige legater, ligesom der kunne ydes pension og støtte. Hertil kom ydelse af begravelseshjælp som erstatning for laugsmedlemmernes oprindelige forpligtelse til ligbæring.

Lovene fik relativ kort levetid, idet et nyt sæt love stadfæstedes af Christian IX allerede den 19. april 1870. Lovene var i hovedtræk de samme, som var blevet stadfæstet i 1857, men de mellemliggende år havde vist, at forskellige præciseringer, især hvad angik reglerne for tildeling af pension, var nødvendige.

De nye love ændrede ikke ved reglerne for optagelse i laugene, laugenes ledelse samt ansættelse og aflønning af en guldsmed som laugsbud, men det fremhævedes, at oldemanden kunne afskedige denne. Det præciseredes endvidere, at oldemanden var laugets kasserer, og at han på egen hånd kunne afholde nødvendige udgifter, ligesom der åbnedes mulighed for ansættelse af en lønnet sekretær eller laugsskriver.

Københavns Guldsmedelaug eksisterer stadig, men nu mest med henblik på ydelse af støtte til medlemmer, der har behov herfor, eller deres efterladte. Til gengæld findes ingen af de 7 guldsmedelaug, der blev oprettet i provinsen, typisk omkring midten af 1500-tallet.